

ضرورت آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش آموزان کم توان ذهنی

و ارایه رویکرد نو در آموزش مهارت‌های اجتماعی

منصور سلیمانی / کارشناس ارشد روان شناسی / شهرستان خداآبند

چکیده

با توجه به اهمیت تعلیم و تربیت کاربردی در زندگی روزانه دانش آموزان و به ویژه کودکان کم توان ذهنی، مقاله حاضر به لزوم آموزش مهارت‌های اجتماعی به عنوان یکی از جنبه‌های یادگیری کاربردی در مدارس می‌پردازد و ضمن آشنایی خواننده با مفهوم مهارت‌های اجتماعی، علل نقص در مهارت‌ها را توضیح داده و رویکردی نو و کاربردی در آموزش مهارت‌های اجتماعی ارایه می‌نماید.

مقدمه

ضرورتی اجتناب ناپذیر است، آشنایی با رویکردهای گوناگون و انتخاب و معرفی برنامه‌ای متناسب با ویژگی‌های چنین دانش آموزانی هدف مقاله حاضر می‌باشد. در ضمن بررسی‌های متعدد نشان می‌دهد که کمبود مهارت‌های اجتماعی تأثیر منفی بر کارکرد تحصیلی دانش آموزان دارد (ری و الیوت^۱، ۲۰۰۶)، در روابط بین فردی و حوزه‌های رفتاری - عاطفی مشکل ایجاد می‌کند (مریل و گیمپل، ۱۹۹۸ به نقل از راندی و میشل^۲، ۲۰۰۸) مشکلات یادگیری را تشدید می‌کند، مانع پیشرفت کودک شده و سرانجام منجر به عواقب نامطلوب در دوران تحصیل می‌گردد. سازگاری دانش آموزان را کاهش می‌دهد (اوا، ۲۰۰۳) و دانش آموزان را با ناتوانی در تمامی امور مواجه می‌کند (هایت و فیلر^۳، ۲۰۰۷) همچنین در دانش آموزانی که قادر به انجام خواسته‌های کلاسی نیستند، احساس‌های ناخوشایندی از عدم کفایت، اضطراب، کاهش انگیزش و ناسازگاری - های رفتاری تولید می‌کنند (لوین و بارینگر^۴، ۲۰۰۸).

متأسفانه رفتارهای اجتماعی به عنوان جزئی از درس مدرسه‌ای همیشه مورد بی توجهی قرار گرفته است و

تعداد قابل توجهی از دانش آموزان به‌ویژه دانش آموزان کم توان ذهنی به دلیل محدودیت شناختی (در زمینه‌های ادراک، حافظه و توجه) متناسب با سن خود عمل نمی‌کنند و در یادگیری مفاهیم پیچیده دچار مشکل می‌شوند. با توجه به ظرفیت محدود یادگیری در زمینه‌های انتزاعی، چنین کودکانی در برنامه‌های آموزشی که تأکید بیشتر بر محتوای نظری است، کمتر توفیق حاصل می‌کنند و با کاهش انگیزه مواجه می‌شوند. لذا طراحی و اجرای برنامه آموزشی کاربردی و متناسب با زندگی روزانه لازم به نظر می‌رسد. آموزش مهارت‌های اجتماعی یکی از برنامه‌های مفیدی است که به تمامی دانش آموزان، در جهت کفایت شخصی و اجتماعی کمک می‌نماید و نظر به ماهیت عینی و ملموسی که دارد دانش آموزان کم توان ذهنی می‌توانند بهره مندی بیشتری از چنین برنامه‌های آموزشی داشته باشند. همچنین با در نظر گرفتن این نکته که برای رشد در زمینه مهارت‌های شغلی، مهارت‌های زندگی و سازگاری اجتماعی، آموزش مهارت‌های اجتماعی

کنش متقابل ممکن است با همکلاسی‌ها، معلمان و سایر کارکنان مدرسه وجود داشته باشد. در مراحل بعدی زندگی، این کنش متقابل با همکاران، سرپرستان، دوستان و افراد دیگری که شخص ممکن است آنها را ملاقات نماید، باشد (راندی و میشل، ۲۰۰۸).

اگر چه تعاریف زیادی از مهارت‌های اجتماعی ارائه شده است، اعتقاد بر این است که مهارت اجتماعی دارای هفت جزء است.

۱- مهارت‌های اجتماعی در ابتدا از طریق یادگیری (به طور مثال: مشاهده، الگوسازی، تمرین و بازخورد) کسب می‌شود.

۲- مهارت‌های اجتماعی شامل رفتارهای غیر کلامی و کلامی مجزا و خاصی می‌باشد.

۳- مهارت‌های اجتماعی شامل عاطفه و رفتار مناسب می‌باشد.

۴- مهارت‌های اجتماعی توسط تقویت اجتماعی افزایش می‌یابد.

۵- مهارت‌های اجتماعی متضمن تعامل محیط و عاطفه همراه با واکنش‌های مناسب است.

۶- مهارت اجتماعی از ویژگی‌های محیطی تأثیر می‌پذیرد.

۷- کمبودها و زیاده‌روی‌های موجود در عملکرد اجتماعی می‌تواند همراه با محیط مشخص و جهت داده شود.

بنابراین، مهارت‌های اجتماعی رفتارهایی هستند که آموخته می‌شوند و بر روابط با همسالان و بزرگسالان تأثیر می‌گذارند. عمدتاً، مهارت‌های اجتماعی را به عنوان صفات شخصیتی عمومی در نظر نمی‌گیرند. ترجیحاً، مهارت‌های اجتماعی رفتارهای خاص موقعیتی و مجزایی هستند که توسط سن، جنس، وضعیت اجتماعی و تعامل با دیگران تأثیر می‌پذیرند.

فقط زمانی به این مهم توجه می‌شود که دانش‌آموز از خود رفتاری نامناسب و مغایر با آنچه که مورد نظر اولیاء می‌باشد، نشان دهد. احتمالاً وجود چنین وضعیتی مربوط می‌شود به تأکید بیش از اندازه بر آموزش محدود مهارت‌هایی که از دیدگاه آموزگاران با ارزش است و یا عدم احساس مسئولیت در آموزش مهارت‌های اجتماعی از طرف آموزگاران، گویی که جزئی از مسئولیت آنها نمی‌باشد. لذا با توجه به اجتماعی بودن انسان‌ها و احتیاج آنها به تعامل با دیگران برای برآوردن نیازهای عاطفی و اجتماعی و زیستی لازم است با پیچیدگی قواعدی که باید برای تعامل با دیگران بدانند آشنا شده و به طرز صحیحی به کار برند.

روش‌های تدریس مهارت‌های اجتماعی بیشتر در سه رویکرد نظری دسته‌بندی می‌شود: شرطی سازی عامل، یادگیری اجتماعی و شناختی- رفتاری

رفتار اجتماعی با توجه به اهداف اجتماعی به طور طبیعی به دست نمی‌آید. کودک برای اجتماعی شدن نیاز به آموزش دارد. فراگیری مهارت‌های اجتماعی در این روند، اهمیت و نقش اساسی دارد و بدون کسب مهارت‌های اجتماعی، امکان ارتباط سالم میسر نیست و سلامت زندگی فردی و اجتماعی تهدید و مختل خواهد شد. کسب مهارت‌های اجتماعی اساس اجتماعی شدن آدمی در تمامی فرهنگ‌ها بوده است که در دو یا سه قرن اخیر مورد توجه قرار گرفته است.

مفهوم مهارت‌های اجتماعی

مهارت‌های اجتماعی رفتارهایی هستند که به مردم برای کنش متقابل با دیگران کمک می‌کند. در مدرسه،

رویکرد جدید در تدریس مهارت‌های اجتماعی (کلاس پاسخگو^۱)

روش‌های تدریس مهارت‌های اجتماعی بیشتر در سه رویکرد نظری دسته‌بندی می‌شود (شرطی‌سازی عامل، یادگیری اجتماعی، شناختی- رفتاری) که از لحاظ تمرکز درمانی (به عنوان مثال، تفکر کودک‌کان، مهارت‌های حل مساله و رفتار کودک‌کان) و فعالیت‌های مربوط به شیوه‌های درمان (به عنوان مثال، الگودهی، تقویت رفتارهای مناسب) متفاوت هستند. چهار فرایند اساسی، زیربنای روش‌های مداخلات مهارت اجتماعی را تشکیل می‌دهند. این فرآیندها متغیرهای آموزشی نام- گذاری شده‌اند که شامل آموزش، تمرین، تقویت، بازخورد و فرایندهای کاهشی هستند. رویکرد جدید برنامه، مهارتی مجزا نیست بلکه در رویکرد جدید تلاش بر این است که مهارت‌های اجتماعی در ضمن کار کردهای روزانه مدرسه گنجانده شود. این مهارت- های ضمنی می‌تواند در مدرسه، راهروها، غذاخوری‌ها، اتوبوس‌ها و زمین‌های بازی تمرین شود. این مهارت‌های بافتی همه سطوح پیشگیری (اولیه، ثانویه و ثالثیه) را شامل می‌شود. هفت اصل، راهنمای این رویکرد می‌باشد که عبارتند از:

- ۱- در این رویکرد برنامه اجتماعی به اندازه برنامه تحصیلی مهم است.
- ۲- اینکه کودک‌کان چگونه یاد می‌گیرند به اندازه چرایی یادگیری مهم است.
- ۳- بیشترین رشد شناختی از طریق تعامل اجتماعی اتفاق می‌افتد.
- ۴- جهت موفقیت تحصیلی و اجتماعی به یک مجموعه از مهارت‌ها (همکاری، جرات ورزی، مسئولیت‌پذیری، همدردی و خودکنترلی) نیاز است.
- ۵- توجه به ابعاد فردی، فرهنگی و رشدی به اندازه

آموزش مهارت‌های اجتماعی چهار هدف اولیه دارد.

- الف- بهبود فراگیری مهارت‌های اجتماعی
- ب- بهبود عملکرد مهارت‌های اجتماعی
- ج- کاهش یا برطرف کردن مشکلات رفتاری
- د- تسهیل تعمیم‌دهی و نگهداری مهارت‌های اجتماعی

هنگام برنامه‌ریزی یک برنامه آموزش مهارت اجتماعی مسائل متعددی وجود دارند که باید مورد ملاحظه قرار گیرند. مهمترین مسأله شاید موقعیت رشدی کودک است که همواره در حال تغییر می‌باشد. رفتارهایی که برای سن خاصی مناسب هستند، ممکن است برای سن دیگر زود یا دیر باشند. این مسأله نیز در مورد روش‌های درمانی مصداق دارد. بنابراین ما باید همواره این ملاحظات رشدی را به هنگام طراحی راهبردهای مداخله‌گرایانه و ارزیابی آنها در نظر بگیریم (متسون و اولندیک، ۱۹۸۸؛ ترجمه به پژوه، ۱۳۸۴).

علل نقص در مهارت‌های اجتماعی

در بررسی علل نقص در مهارت‌های اجتماعی نظرات متعددی وجود دارد. برخی روان‌شناسان معتقدند مشکلات اجتماعی ممکن است از فقدان انگیزش و توانایی‌های شناختی برای کاربرد رفتارهای اجتماعی، ناشی شود. یک دلیل دیگر برای نقص در این مهارت‌ها می‌تواند این باشد که دانش‌آموزان ارتباطات غیر کلامی را بد تعبیر می‌کنند.

گرشام و الیوت^۵ (۱۹۹۳) پنج علت را برای نقص در مهارت‌های اجتماعی ذکر کرده‌اند که عبارتند از: فقدان دانش کافی، عدم تمرین و بازخورد کافی، عدم دریافت تقویت، مشکلات رفتاری و در نهایت عدم فرصت کافی. این عوامل ممکن است همگی به نوعی منجر به نقص در مهارت‌های اجتماعی شوند.

بر قسمت‌های شناختی روزی که پیش رو دارند تمرکز می‌کنند. دانش‌آموزان به صورت دایره با معلمشان می‌نشینند و حس تعلق، اهمیت و شادی را ایجاد می‌کنند. ملاقات روزانه آهنگ خود را در کل روزهای مدرسه حفظ می‌کند، این آداب روزانه حس اجتماعی ایجاد می‌کند و جو حمایتی موجب ورزیدگی در مهارت می‌شود. ملاقات روزانه به عنوان تمرین آشنا در ساختار منطقی کودک موجب افزایش مهارت‌های ارتباطی می‌شود.

الف- سازمان کلاس: در این شیوه آموزشی معلمان به سطوح رشدی دانش‌آموزان، تناسب مبلمان کلاس، امور روزمره کلاس، موقعیت قرارگیری دانش‌آموزان و عامل‌های زمانی متناسب با آن توجه ویژه‌ای دارند این تمرین‌ها نکته اصلی در کلاس‌های مقدماتی و ابتدایی است و به دوره‌های بعدی گسترش پیدا می‌کند.

ب- مؤلفه قوانین و نتایج منطقی: رویکردی انضباطی است که هدف آن ایجاد خودکنترلی در دانش‌آموزان بوده تا کمک کند توانایی‌های آنها قوی‌تر شده و در امور تحصیلی و انسانی استقامت داشته و راه‌های مراقبت از همسالان و بزرگسالان را تمرین کنند. در این شیوه به دانش‌آموزان توصیه می‌شود که قوانینی وضع کنند که به همه اعضای کلاس اجازه برآوردن اهداف کلاس را فراهم نمایند. در پیامدهای منطقی تأکید بر این است که مسئولیت رفتار نادرست با دانش‌آموز است ولی به دانش‌آموز اجازه یافتن رفتار درست و یادگیری از اشتباهات فراهم می‌شود (ضمن حفظ شأن دانش‌آموز).

ج- فرصت انتخاب تحصیلی: دادن حق انتخاب به دانش‌آموز به رشد حس مالکیت کمک می‌کند، دانش‌آموزان به طور منظم فرصت انتخاب در مورد یادگیری خودشان را دریافت می‌کنند (افزایش انگیزش

محتوای تدریس مهم است.

۶- آگاهی از شرایط خانواده دانش‌آموز و شریک کردن آنها در کار آموزش مهم است.

۷- چگونگی همکاری بزرگسالان در مدرسه به اندازه توانمندی‌های انفرادی آنها مهم است.

چرنی (۱۹۹۲) پیشنهاد کرده است که بسیاری از کودکان در ابتدای ورود به مدرسه نمی‌دانند که چگونه به طور اجتماعی رفتار کنند. آنها اغلب نیاز دارند آموزشی دریافت کنند که چگونه انتظارات رفتاری را در کلاس درس برآورده کنند. در نتیجه این آموزش یک محیط یادگیری راحت برای دانش‌آموزان و معلم ایجاد می‌شود. او اعتقاد دارد که معلم نیاز دارد که شش هفته اول مدرسه نه تنها برای مرور مواد درسی سال‌های گذشته بلکه بر تدریس به کودکان در باره انتظارات کلاس درس بدون نگرانی درباره مقدار برنامه تحصیلی در حال اجرا تمرکز داشته باشد.

رویکرد کلاس پاسخگو یک مثال از رویکرد کلی پیشگیری جامع مدرسه و مداخله‌ای است که ساختار مهارت‌های اجتماعی، توانمندسازی تحصیلی و حمایت اجتماعی را یکپارچه می‌کند و رویکردی آموزشی است که تدریس مهارت‌های تحصیلی و اجتماعی را به عنوان یک قسمت از زندگی روزانه در مدرسه به صورت منسجم در نظر می‌گیرد و شامل شش بخش ملاقات صبحگاهی، سازمان کلاس، قوانین و نتایج منطقی، اکتشاف هدایت شده، فرصت انتخاب تحصیلی، ارزیابی و گزارش دهی است. مؤلفه‌های رویکرد کلاس پذیرا از طریق تمرین‌های معلمان و پژوهشگران آموزشی - رشدی تکامل یافته و اصلاح گردیده‌اند. ملاقات روزانه: با تمرین احوال‌پرسی شروع می‌شود، اخبار و اطلاعات تحصیلی و اجتماعی به اطلاع هم رسیده می‌شود، دانش‌آموزان در فعالیت‌های انگیزشی شرکت می‌کنند و

نتیجه گیری

رویکرد کلاس پذیرا راهی جهت تدریس با تأکید بر رشد اجتماعی، عاطفی و تحصیلی در مدرسه بوده و شامل راهبردهای عملی جهت توانمندسازی کودکان در حوزه‌های عاطفی و اجتماعی است. برای این منظور فراهم‌سازی محیط آموزشی صمیمی و با عاطفه را توصیه می‌نماید. مدل ارائه شده در مقاله حاضر متمرکز بر آموزش مهارت‌های همکاری، جرأت‌ورزی، مسئولیت‌پذیری، همدلی، خودکنترلی و نشان دادن این مهارت‌ها از جانب دانش‌آموز است. این مهارت‌ها ابتدا به دانش‌آموزان تدریس می‌شوند (بیان کلامی، الگودهی، تدریس خصوصی، بحث گروهی، پرسش و پاسخ و...)، بعد از جانب دانش‌آموز تمرین مهارت انجام می‌شود و تقویت انجام می‌گیرد، در ادامه نیز بازخورد ارائه می‌گردد.

علاوه بر رویکردهای سنتی از رویکردهای جدید مانند بازشناسی مهارت در طول روز، سازمان‌دهی کلاس درس متناسب با ویژگی‌های روانی و جسمانی، قوانین و نتایج منطقی، روش اکتشاف هدایت شده، فراهم‌سازی فرصت انتخاب، ارزیابی، گزارش‌دهی و پروژه‌های خاص جهت تعمیم‌دهی مهارت‌ها به محیط خارج از مدرسه استفاده می‌شود.

آموزش مهارت‌های اجتماعی فواید اولیه و ثانویه را در بر می‌گیرد که از فواید اصلی آن می‌توان به برقرار ساختن رابطه دوستانه و حفظ رابطه موجود اشاره نمود و فایده ثانویه آن شامل تأیید اجتماعی، دریافت تقویت و... می‌باشد (موفقیت اجتماعی). در ضمن دانش‌آموزی که مهارت‌های اجتماعی لازم را کسب نموده است توانایی مواجه شدن با رفتارهای غیرمنطقی دیگران را دارا می‌باشد و همچنین نقش مهمی در اجتناب و پیشگیری از پاسخ‌های منفی به دیگران دارد. مهارت‌های

دانش‌آموزان). در چنین کلاس درسی تأکید بر الگودهی، تمرین و بازی نقش انتظارات رفتاری است.

د- روش اکتشافی هدایت شده: معرفی اطلاعات به شیوه‌ای که خلاقیت و مسئولیت‌پذیری را تشویق نموده و مراحل برای دامنه وسیعی از فعالیت‌های تحصیلی ایجاد می‌کند.

در این روش برنامه‌ریزی دقیقی برای استفاده از توانمندی‌های بالقوه دانش‌آموزان انجام می‌گیرد و به معلمان اجازه می‌دهد کلاس‌هایی ایجاد کنند که دانش‌آموزان بتوانند تعادلی در کارهای محول شده از جانب معلم و کارهایی که از طریق مجموعه توانمندی‌های خود انتخاب می‌کنند، ایجاد کنند. این انتخاب به دانش‌آموزان فرصتی جهت تمرین استقلال و همکاری، پژوهش و مطالعه مهارت‌ها، تولید کار مداوم و ارائه کارها به همسالانشان فراهم می‌آورد و سرانجام کلاس پاسخگو معلمان را تشویق می‌کند در مورد مجموعه روش‌های جایگزین ارزیابی کارهای دانش‌آموزان کاوش نموده و این ارزیابی‌ها را با اندازه‌گیری‌های استاندارد ترکیب نمایند. همچنین این رویکرد از گزارش پیشرفت دانش‌آموز به والدین (در یک پیوستار در مقایسه با نمره‌های مجزا) حمایت می‌کند و معلمان انتظار دارند که والدین و دانش‌آموزان را در اهدافی که در ابتدای هر سال ایجاد می‌کنند، درگیر نمایند. بنابراین یک رابطه معنی‌دار با تمرکز بر آموزش و پرورش ایجاد می‌شود. کلاس پاسخگو همچنین ویژگی‌های ساختاری را نیز در بردارد که ساختمان مدرسه، موقعیت و شرایط طبیعی که در حفظ مهارت‌های اجتماعی معرفی شده نقش ایفا می‌کند، الگوها و تدریس‌ها را شامل می‌شود. به خاطر ماهیت فراگیر این برنامه، تعمیم‌دهی مهارت‌ها به محیط خارج از مدرسه نیز فراهم می‌شود (الیوت و همکاران، ۲۰۰۱).

اجتماعی جنبه مهمی از مدرسه کارآمد است و در تسهیل یادگیری افراد و ایجاد محیط مدرسه‌ای که دیگران احساس حمایت و انگیزش برای یادگیری داشته باشند، نقش ایفا می‌کند. موفقیت اجتماعی به همراه محیط آموزشی حمایت کننده تعامل می‌کنند تا افراد در حوزه تحصیلی توانمند شوند و بنابراین به طور مستقیم و غیرمستقیم در موفقیت‌های تحصیلی موثرند. خلاصه کلام با ارزیابی و آموزش مهارت‌های اجتماعی مناسب می‌توان در ضمن آموزش مفاهیم تحصیلی به بعد پرورشی نهاد آموزش و پرورش پرداخت و شهروندانی رشد یافته در ابعاد گوناگون تربیت نمود.

زیر نویس ها :

1. Ray & Elliott
2. Randy & Michelle
3. Hyatt & Filler
4. Levine & Barringer
5. Gresham & Elliott
6. Responsive Classroom

منابع :

- متسون، جانی و اولندیگ، توماس. (۱۹۸۸). بهبود بخشی مهارت های اجتماعی کودکان: ارزیابی و آموزش. ترجمه احمد به پژوه، (۱۳۸۴). تهران: اطلاعات.
- Elliot, S.N., & Gresham, F.M. (1993). Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 17, 287-313.
- Elliott, S.N., Malecki, C.K., Demaray, M.K. (2001). New Direction in Social Skills Assessment and Intervention for Elementary and Middle School Students. *Exceptionality*, 9, 19-32.
- Eva, Bosca. (2003). *School Adjustment of Borderline Intelligence pupils*. summary of doctoral thesis. University of Cluj – Napoca. Faculty of psychology and education sciences.
- Hyatt, Keith.J., Filler, John.W. (2007). A Comparison of the Effects of Two Social Skill Training Approaches on Teacher and Child Behavior. *Journal of Research in Childhood Education*, 22, 1, 850.
- Levine, Mel., Barringer, Mary-Dean. (2008). Getting the Lowdown on the Slowdown. *Principal*, 87, 3, 14-18.
- Randy, L.S., Michelle, J. (2008). Exploring the Effects of Social Skills Training on Social Skill Development on Student Behavior. *National Forum of Special Education Journal*, 19, 1, 1-8.
- Ray, Corey, E., Elliott, Stephen.N. (2006). Social Adjustment and Academic Achievement: A Predictive Model for Students with Diverse Academic and Behavior Competencies. *School Psychology Review*, 35, 3, 493-501.